

Remigiusz Moszyński, Leopold Policha

Przyczynek do historii sądownictwa lubelskiego

Palestra 6/3-4(51-52), 125-131

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przyczynek do historii sądownictwa lubelskiego*

1. W Lublinie na Starym Mieście do dnia dzisiejszego zachował się okazały i piękny w swej architekturze gmach dawnego Trybunału Koronnego, ustanowionego przywilejem króla Stefana Batorego w 1578 roku.

Czy Trybunał ten różnił się czymkolwiek od innych sądów okresu polski szlacheckiej — trudno powiedzieć, gdyż losy historii przerwały dawne tradycje. Gmach dawnego Trybunału mieści obecnie urzędy administracyjne.

Po rozbiorach szczątki sądownictwa i ustawodawstwa polskiego zostały stopniowo prawie całkowicie zniesione. W roku 1876 na rozkaz cara wprowadzono ustawodawstwo rosyjskie, język rosyjski w sądownictwie i notariacie, a stanowiska w wymiarze sprawiedliwości obsadzono Rosjanami. Z ustawodawstwa rodzimego i recypowanego pozostał częściowo Kodeks cywilny Napoleona z 1805 roku, prawo o ustaleniu własności dóbr nieruchomości, o przywilejach i hipotekach z roku 1818 (zwane w skrócie prawem hipotecznym) oraz Kodeks cywilny Królestwa Polskiego z 1825 r. Stosowanie jednak tych przepisów odbywało się w języku urzędowym rosyjskim. Przy interpretacji zaś tych przepisów posługiwano się wspaniałymi ich opracowaniami w języku polskim znakomitych naszych teoretyków prawa Jana Wołowskiego (kodeks cywilny) i Walentego Dutkiewicza (prawo hipoteczne).

Zarówno w Lublinie, jak i na pozostałym terenie tzw. Królestwa Kongresowego w magistraturze sądowej zatrudnieni byli tylko Rosjanie. Dla Polaków miejsca nie było. Prawnicy Polacy zajmowali stanowiska w adwokaturze i częściowo w notariacie.

Stan taki zastała pierwsza wojna światowa. Zbiegiem okoliczności w Lublinie dwukrotnie rozpoczęła się organizacja sądownictwa polskiego. Po raz pierwszy w początkach pierwszej wojny światowej w sierpniu 1915 roku, po 123 latach niewoli, zaczęto tworzyć w Lublinie pierwsze zręby sądownictwa polskiego, dostosowane do ówczesnych stosunków społeczno-politycznych. Przy końcu zaś drugiej wojny światowej, w 29 lat później, zaczęto tworzyć w Lublinie w lipcu i sierpniu 1944 roku pierwsze sądownictwo Polski Ludowej.

2. W dniu 4 lipca 1915 roku ewakuowane zostały z Lublina rosyjskie władze sądowe i administracyjne. Jednocześnie powstał Komitet Oby-

* Artykuł niniejszy stanowi część większej pracy R. Moszyńskiego i L. Polichy, obejmującej organizację sądownictwa na terenie Lubelszczyzny do r. 1944.

watelski miasta Lublina, aprobowany przez ówczesnego gubernatora rosyjskiego Sterligowa, oraz zorganizowana przez ten komitet Milicja Obywatelska.

W nocy na 30 lipca 1915 r. uciekł z Lublina gubernator Sterligow oraz resztki policji i wojska rosyjskiego. Lublin nie pozostał jednak bez opieki. Milicja Obywatelska bowiem oraz zorganizowane przy niej sądy polskie objęły swe posterunki, tak że wkraczające do Lublina wojska austriacko-niemieckie zastały już funkcjonującą organizację obywatelsko-sądową.

Na czele Milicji Obywatelskiej stała Rada Naczelna, składająca się z 10 członków, w tym 2 adwokatów, późniejszych prezesów Sądu Apelacyjnego w Lublinie Bolesława Sekułowicza i Ignacego Stelińskiego. Lublin z przedmieściami podzielony został na osiem okręgów z zarządami tych okręgów na czele. Zarządy okręgów były sądami pierwszej instancji i do kompetencji ich należały sprawy o wykroczenia przeciwko zarządzeniom Milicji, za co groziła kara aresztu do 48 godzin lub grzywna do 50 rubli. Rada Naczelna zaś była rzędem drugiej i ostatecznej instancji od orzeczeń zarządów okręgów. Orzekła ona również jako władza sądowa pierwszej instancji w sprawach ważniejszych w specjalnie powołanym Wydziale Sądzącym, który składał się z trzech prawników, ówczesnych adwokatów (Wacław Bajkowski, Aleksander Hilsberg i Jan Puchniarski). Jednocześnie przystąpiono do rozbudowy aparatu sądowego przez utworzenie wydziału śledczego i powołanie piętnastu tzw. inkwiryentów prowadzących śledztwo i uzupełniających komplety sądzące, a nadto zorganizowano areszty podległe zarządom okręgów.

Władze okupacyjne akceptowały opisaną wyżej organizację sądów, przekazując im wszystkie sprawy zarówno karne, jak i cywilne dotyczące miejscowej ludności. W ten sposób w rękach tak zorganizowanych sądów pozostały wszystkie sprawy z wyjątkiem spraw dotyczących wojska i władz okupacyjnych.

Tak więc sądy złożone z sędziów Polaków (miejscowych adwokatów), urzędujące jako pierwsze samoistne sądy polskie, powstały w Lublinie po ustąpieniu zaborcy rosyjskiego oraz w czasie okupowania tych terenów przez wojska austriacko-niemieckie. Sądy te jednak nie wywarły decydującego wpływu na organizację sądownictwa polskiego, gdyż wkrótce, tj. 5 sierpnia 1915 roku, wojska rosyjskie opuściły Warszawę, gdzie, jako w stolicy, przystąpiono do tworzenia sądownictwa ogólnopolskiego. Wobec zajęcia przez wojska austriacko-niemieckie dawnego terenu Sądu Okręgowego w Lublinie, utworzenia w Warszawie Centralnego Komitetu Obywatelskiego i opracowania organizacji sądownictwa obywatelskiego w Warszawie, nastąpił dalszy etap rozwoju sądownictwa lubelskiego.

Dwudziestego piątego sierpnia 1915 r. odbyło się więc Zebranie Ogólne Prawników Lubelskich, które wyłoniło specjalną komisję do opracowania projektu organizacji sądownictwa na terenie Lubelszczyzny. Projekt ten został następnie kolejno przyjęty przez Zebranie Ogólne Prawników Lubelskich, Komitet Obywatelski Ziemi Lubelskiej i Centralny Komitet Obywatelski w Warszawie. Opracowany projekt nawią-

zywał do ogólnopolskiej organizacji sądownictwa, uwzględniając oczywiście potrzeby miejscowe. Na Lubelszczyźnie powołane zostały do życia sądy pokoju i sądy gminne z pozostawieniem im zarazem ich poprzednich kompetencji. Ustanowiony został w Lublinie Trybunał, który jako instancja apelacyjna i ostateczna rozpoznawał odwołania od orzeczeń sądów pokoju i sądów gminnych, a poza tym jako sąd pierwszej instancji rozpatrywał sprawy cywilne i karne przekraczające kompetencje sądów pokoju i sądów gminnych. Sądy pokoju i sądy gminne orzekały w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, Trybunał zaś w sprawach cywilnych — w składzie trzech sędziów zawodowych, a w sprawach karnych — dwóch prawników i trzech ławników.

Należy tu podkreślić, że sędziowie wszystkich sądów powoływani byli w drodze wyborów przez Zebranie Ogólne Prawników Lubelskich, zatwierdzanych przez Komitet Obywatelski Ziemi Lubelskiej, a następnie przez Centralny Komitet Obywatelski w Warszawie. Równoległe do organizacji sądów w ścisłym tego słowa znaczeniu, zorganizowano też inne czynniki wymiaru sprawiedliwości, a mianowicie: powołano do życia urząd publiczny (prokuraturę), wprowadzono sędziów śledczych, zorganizowano urząd hipoteczny (obecnie wydział ksiąg publicznych), notariat, advokaturę i komorników.

W zasadzie sądy stosowały obowiązujące ostatnio przepisy zaborcze, które uległy jednak pewnym zmianom. Wyroki wydawano „W Imieniu Prawa”. Śledztwo w sprawach należących do Trybunału było obowiązkowe; prowadzone ono było przez sędziów śledczych. Obrona została dopuszczona do udziału w śledztwie od chwili postawienia w stan oskarżenia. Wprowadzono też warunkowe zawieszenie wykonania kary, a nadto Trybunał upoważniony był do wymierzania kary więzienia poniżej ustawowego wymiaru. Wyrok skazujący w Trybunale wymagał większości 4 głosów. W sprawach cywilnych rozpoznawanych przez Trybunał wnioski prokuratora były obligatoryjne.

Trzeba tu wspomnieć, że w czasach zaboru utworzono w Warszawie dla całego obszaru tzw. Kongresówki jeden sąd apelacyjny (tzw. *Sudiebnaja Pałata*). Po ustąpieniu władz rosyjskich i powołaniu do życia sądów niższych instancji przystąpiono do zorganizowania również i w Lublinie sądu apelacyjnego.

Jednocześnie z wprowadzoną organizacją sądownictwa ulegały likwidacji sądy obywatelskie.

Skład Trybunału Lubelskiego był następujący: Prezes — Stanisław Przewuski, wiceprezesi: Ignacy Steliński i Waclaw Salkowski. Sędziowie: Antoni Księżopolski, Waclaw Bajkowski, Maciej Czerwiński, Aleksander Hilsberg, Tadeusz Kostecki, Władysław Modrzewski. Prokuratorem był Antoni Zychliński, późniejszy minister sprawiedliwości, a podprokuratorami: Wiktor Zienkiewicz i Józef Skolimowski. Wszyscy wymienieni byli poprzednio adwokatami.

W każdym z dziesięciu powiatów Lubelszczyzny (biłgorajski, chełmski, hrubieszowski, janowski, krasnostawski, lubartowski, lubelski, puławski, tomaszewski i zamojski) urzędowało po 4 sędziów gminnych.

Trybunał Lubelski ulokował się ostatecznie w gmachu Trybunału koronnego na Rynku Starego Miasta.

W dniu 24 września 1915 roku odbyło się pierwsze posiedzenie Trybunału. Uroczyste przemówienia wygłosili prezes S. Przewuski i prokurator A. Zychliński.

W pierwszej sprawie brali jako obrońcy udział adwokaci: Aleksander Wyszyński i Stefan Gluchowski. Adwokat Wyszyński w przemówieniu swym podkreślił, że doczekał się radosnej chwili, o której czterdzieści lat temu na ostatnim posiedzeniu sądu (przed skasowaniem sądownictwa polskiego) mówił jego ojciec — patron Trybunału — Jan Wyszyński, wzywając wówczas do stania na straży interesów polskich.

Trybunał Lubelski cieszył się dużym autorytetem i uznaniem społeczeństwa polskiego, co oczywiście spotkało się z nieprzychylnym stanowiskiem władz okupacyjnych. Nic więc dziwnego, że w dniu 21 listopada 1915 roku doręczono prezesowi Trybunału pismo rozpoczynające się od słów: „Na podstawie polecenia C i K Wojskowego Generalnego Gubernatorstwa z dn. 18/XI—1915 r. L. 4069 rozwiązuje się ustanowiony przez Komitet Obywatelski m. Lublina Trybunał Lubelski (...)” Likwidacja Trybunału zakończona została 27 listopada 1915 roku, a jego akta przekazane zostały sądowi obwodowemu urzędującemu przy C. i K. sądzie wojskowym. Akta przejął były oficer austriacki, sędzia Stanisław Kalinowski, późniejszy wieloletni dziekan Rady Adwokackiej w Lublinie.

Na pamiątkę działalności Trybunału Lubelskiego wmurowano w jego gmachu tablicę pamiątkową z napisem: „Wyłoniony z polskich sądów obywatelskich, w dniu 30 lipca tysiąc dziewięćset piętnastego roku powstały, Trybunał Lubelski urzędował do dnia 21 listopada tysiąc dziewięćset piętnastego roku i w dniu tym przez władze okupacyjne rozwiązany został”.

Sądy pokoju i sądy gminne nie zostały jednak zlikwidowane i urzędowały w dalszym ciągu.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że jednocześnie wraz z organizacją sądownictwa powołane zostało do życia Towarzystwo Prawnicze w Lublinie.

Władze austriackie ustanowiły sąd obwodowy jako pierwszą i sąd apelacyjny jako drugą instancję. Ponieważ sądy te obsadzone były sędziami Polakami z dawnej Małopolski i stosowały jako język urzędowy język polski oraz wydawały wyroki „W Imieniu Prawa”, przeto Towarzystwo Prawnicze na prośbę sądu apelacyjnego zgodziło się oddelegować — na prawach sędziów — do kompletów orzekających znawców miejscowego ustawodawstwa adwokatów: Władysława Modrzewskiego i Stanisława Crlowskiego — do sądu obwodowego, a Ignacego Stelińskiego — do sądu apelacyjnego.

W dniu 1 września 1917 r. w Warszawie władze austriacko-niemieckie zorganizowały dla terenu byłej Kongresówki sądy polskie wraz z Departamentem Sprawiedliwości, na którego czele stał w randze jakby ministra sprawiedliwości Stanisław Bukowiecki.

Taki charakter nosiły pierwsze początki sądownictwa polskiego w Lublinie.

Charakterystyczną cechą tego okresu jest to, że sądownictwo w Lublinie powstało jako pierwsze w Polsce i nie było ono organem władz

zaborczych. Warszawę opuścili Rosjanie w parę dni później i dlatego sądownictwo na terenie Warszawy powstało później niż w Lublinie.

Należy tu podkreślić, że sądownictwo lubelskie powstało w drodze wyborów przy współudziale całego lubelskiego prawnictwa polskiego, które w owym okresie składało się prawie wyłącznie z adwokatów oraz niewielkiej liczby notariuszy. Tak więc sądownictwo obywatelskie składało się prawie wyłącznie z adwokatów, którzy pracę w sądzie podjęli ze względów patriotycznych. Kompetencje sądów były częściowo ograniczone. Sądownictwo działało w okresie wojny i okupacji, w czasie gdy nie istniały jeszcze władze państwowe polskie. Władze okupacyjne austriackie, aczkolwiek nie wtrącały się do orzecznictwa, odnosiły się jednak do sądów nieprzychylnie.

3. Drugi okres sądownictwa lubelskiego to okres lat dziesięciu: od 1 września 1917 r. (utworzenie sądów powszechnych polskich) do 31 grudnia 1928 r. (wejście w życie jednolitego dla całej Polski prawa o ustroju sądów powszechnych).

Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego, przystępując do organizacji sądownictwa, wydał cały szereg przepisów związanych z powołaniem do życia tej instytucji. W dniu 18 lipca 1918 r. uchwalono „Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim” (Dziennik Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Nr 1-1-1917 r.). W tymże Dzienniku Urzędowym znalazły się również przepisy o utworzeniu poszczególnych sądów, o wynagrodzeniu pracowników wymiaru sprawiedliwości, o kosztach sądowych i przepisach kasowe oraz dostosowujące się do powstałej nowej rzeczywistości przepisy przechodnie do ustawy postępowania cywilnego, postępowania karnego i kodeksu karnego, wykazujące postępowe tendencje prawnicze w porównaniu z dawnym carskim ustawodawstwem. Numer drugi Dziennika Urzędowego zawierał instrukcję urzędowania sądów, a numer trzeci z dnia 31 sierpnia 1917 r. — wzory ksiąg i druków sądowych.

4. Schemat organizacyjny sądów przedstawiał się w sposób następujący:

W powiatach utworzono sądy pokoju, które rozpoznawały drobniejsze sprawy cywilne i karne w składzie sędziego pokoju, mianowanego przez władze centralne, i dwóch ławników, pochodzących z wyboru. Odwołania od orzeczeń tych sądów kierowane były do sądu okręgowego. Sąd ten był drugą instancją (apelacyjną) od orzeczeń sądów pokoju oraz orzekał jako pierwsza instancja we wszystkich pozostałych sprawach karnych i cywilnych. Odwołania od orzeczeń sądów okręgowych rozstrzygał sąd apelacyjny. Sąd Najwyższy w Warszawie był trzecią instancją kasacyjną od orzeczeń sądu apelacyjnego i sądu okręgowego jako drugiej instancji. Wszystkie te sądy z wyjątkiem sądów pokoju orzekały w komplecie trzech sędziów zawodowych.

Ustrój prokuratury łączył się ściśle z ustrojem sądowym. Urząd prokuratorski, zwany w przepisach tymczasowych urzędem publicznym, podlegał Ministrowi Sprawiedliwości jako maczelnemu prokuratorowi. Prokuratury działały przy sądach okręgowych i apelacyjnych. Były one gospodarczo i finansowo podporządkowane prezesom sądów.

W powiatach urzędowali sędziowie śledczy, prowadzący śledztwa w ważniejszych sprawach karnych. W sądzie okręgowym istniał wydział hipoteczny (zorganizowany zgodnie z instrukcją hipoteczną z roku 1825), który prowadził księgi hipoteczne dla większej własności ziemskiej oraz dla nieruchomości miejskich w dawnych miastach wojewódzkich. W powiatach zaś prowadzono w sądach pokoju księgi hipoteczne dla pozostałych nieruchomości.

Charakterystyczną cechą wydziałów hipotecznych była ich obsada personalna. Orzekały one w kompletach złożonych z przewodniczącego wydziału — sędziego sądu okręgowego, drugiego sędziego sądu okręgowego oraz pisarza hipotecznego. Ten ostatni nie miał nominacji na sędziego; za czynności sporządzane w wydziale pobierał opłaty według taksy, ale na własny rachunek. On też z własnych funduszków utrzymywał sekretariat hipoteczny. Tylko za niektóre czynności pobierano opłaty na rzecz Skarbu. Analogicznie przedstawiała się sprawa w wydziałach hipotecznych sądów pokoju, z tą tylko zmianą, że w skład kompletu orzekającego wchodził: sędzia pokoju, pisarz hipoteczny i notariusz.

Zgodnie z powyższą strukturą utworzono w Lublinie Sąd Okręgowy, obejmujący swoją właściwością miasto Lublin i powiaty: lubelski (obecnie lubelski, bełżycki i bychowski), lubartowski, puławski (obecnie puławski i opolski), janowski (obecnie janowski i kraśnicki), krasnostawski, chełmski, zamojski, biłgorajski, hrubieszowski i tomaszewski. W powiatach tych utworzono 52 sądy pokoju, które stopniowo w późniejszych latach ulegały częściowej likwidacji.

W dniu 1 czerwca 1918 r. utworzono Sąd Okręgowy w Zamościu, obejmujący tereny powiatów: zamojskiego, biłgorajskiego, hrubieszowskiego i tomaszewskiego. Ogółem w okręgu zamojskim czynnych było 19 sądów pokoju.

Sąd Apelacyjny w Lublinie obejmował początkowo okręg tzw. Generalnego Gubernatorstwa lubelskiego (zabór austriacki), a więc sądy okręgowe w Lublinie, Zamościu, Radomiu, Kielcach i Piotrkowie (powiaty: Piotrków, Radomsko, część Częstochowy, Łask, Wieluń i Będzin). Po wyjściu okupantów okręg piotrkowski odszedł od apelacji lubelskiej. Natomiast po traktacie ryskim (1921—1922) dołączono do apelacji lubelskiej sądy okręgowe w Równem i Łucku.

Pierwszy skład sądów i prokuratury w Lublinie powołany został w sierpniu 1917 r. w sposób następujący:

Wyznaczeni zostali przez Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu delegaci do wytypowania kandydatów. Delegatami byli adwokaci: Wacław Salkowski — dla sądu okręgowego i sądów pokoju w terenie, Ignacy Steliński — dla Sądu Apelacyjnego i Antoni Żychliński — dla prokuratury. Typowanie kandydatów odbywało się publicznie na zebraniach Towarzystwa Prawniczego. Przeważnie wybierani byli miejscowi adwokaci, a to wobec braku innych prawników, a częściowo sędziowie Polacy z byłego zaboru austriackiego. Data 1 września 1917 r. uważana jest za datę wskrzeszenia sądownictwa polskiego. Należy podkreślić, że właśnie w tym dniu odbywały się pierwsze posiedzenia sądowe w nowo utworzonych sądach.

Pierwszy skład personalny sądów i prokuratur lubelskich był następujący:

Sąd Apelacyjny:

Prezes: Józef Higersberger
Wiceprezes: Ignacy Steliński
Sędziowie: Aleksander Hilsberg, Jan Hoser, Kazimierz Jaroszewicz, Tadeusz Kostecki, Władysław Modrzewski, Aleksander Niewiarowski, Józef Nowicki, Władysław Piaszczyński.
Prokurator Apelacyjny: Feliks Bruśnicki
Podprokuratorzy: Bohdan Chełmicki i Antoni Neusser.

Sąd Okręgowy:

Prezes: Wacław Salkowski
Wiceprezes: Zygmunt Seyda
Sędziowie: Władysław Muszyński, Stanisław Orłowski, Stanisław Przewuski, Zdzisław Rodzynkiewicz, Stanisław Stekłosa, Józef Szymoński, Bolesław Zembrzuski, Mieczysław Zieliński, Stefan Zieliński, Wiktor Zienkiewicz.
Sędziowie śledczy w Lublinie: Stanisław Kalinowski i Marian Olechnowicz.
Prokurator okręgowy: Antoni Zychliński.
Podprokuratorzy: Józef Skolimowski, Adam Księżopolski, Bolesław Zawadzki.

Sędziami pokoju w Lublinie byli: Julian Borkowski, Ksawery Marcinkowski i Wincenty Mazurkiewicz.

Stanowiska sędziów pokoju poza Lublinem były obsadzone stopniowo przez osoby nie posiadające wykształcenia prawniczego, głównie przez byłych sekretarzy sądowych i okolicznych ziemian, a to ze względu na brak prawników. Przepisy tymczasowe zezwalały na tego rodzaju nominacje, aczkolwiek normalnie sędzią mógł być tylko prawnik.

Opisany wyżej stan rzeczy w sądach pokoju trwał do roku 1929 (wejście w życie prawa o ustroju sądów powszechnych). W sądach zaś okręgowym i apelacyjnym, po wskrzeszeniu państwa polskiego, zaszły zasadnicze zmiany. Adwokaci po wykonaniu swojego patriotycznego obowiązku prawie wszyscy powrócili do adwokatury. Stanowiska sędziów okręgowych i apelacyjnych zajęli powracający do kraju prawnicy Polacy, pracujący przedtem w sądownictwie rosyjskim, a częściowo adwokaci Polacy z Rosji nie wykonujący tam swojego zawodu oraz notariusze.